Câteva particularități grafice ale *Vieții şi petreacerii svinților* de mitropolitul Dosoftei. Interpretarea grafiilor ѣ şi ѫ

Laura MANEA*

Key-words: *old Romanian language*, *linguistic study*, *phonetic interpretation*, *writing aspects*

Inventarul grafematic al textului *Viața şi petreacerea svinților* consistă în următoarele slove: **а, б, в, г, д, е, ж, ѕ, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, ш, т, ѳ, у, ф, х, ѡ, ц, ч, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, ѧ, ѫ, ѯ, ѵ, ѱ, ѣ.**

Slovele cu valoare unică din acest text sunt uşor de precizat: а = a, б = b, в = v, г (+ *a, o, u*) = g, г (+ *e, i*) = g', д = d, е =e, ж = j, ѕ = dz, и= i, з = z, к (+ *a, o, u*) = c, к (+ *e, i*) = k', л = l, м = m, н = n, о = o, п = p, р = r, с = s, ш = ş, т, ѳ = t, у = u, ф = f, х = h, ѡ = o, ѯ= x, ц = ţ, ч = č, щ = şt, ъ = ğ, ѣ = ie.

Anumite grafii din textul *Viața şi petreacerea svinților* ridică probleme de interpretare cu privire la valoarea lor fonologică. Aceste probleme nu sunt specifice numai scrisului lui Dosoftei, ci apar întotdeauna în cercetările textelor româneşti scrise cu alfabet chirilic.

Una dintre cele mai importante este cea a interpretării grafiilor ѣ şi ѫ care „au în mod obişnuit la Dosoftei valorile lor curente: *ă*, respectiv *î* ” (Ursu 1974: XLIII). Apariția lor în cuvinte precum *părău – pârâu* sau *tălhar – tâlhar* semnalează o opoziție care se înscrie printre fenomenele fonetice semnificative ale limbii române literare vechi şi sunt importante pentru studierea evoluției limbii. În alte cazuri, scrierea în acelaşi cuvânt a slovelor ѣ şi ѫ nu pune în evidență o lege fonetică sau nu marchează neapărat o rostire populară (deşi în Moldova şi în Transilvania, în anumite zone, „*ă* s-a rostit neîntrerupt” (Gheție 1975: 101). Părerea general acceptată este că distincția dintre *ă* şi *î* (*â*) apare notată în textele chirilice româneşti abia la sfârşitul secolului al XVII-lea şi numai în tipărituri (ѣ = *ă*, ѫ = *â*, *î*). Pentru unele dintre exemplele pe care le vom prezenta mai jos, excerptate din *Viața şi petreacerea svinților*, vom face un mic paralelism cu textele redactate în secolul al XVII-lea unde acestea sunt, de asemenea, atestate. Trimiterile sunt făcute pentru formele cu **ѣ,** deoarece cele cu ѫ sunt predominante. În situațiile ce vor fi prezentate în rândurile următoare nu trebuie pierdut din vedere faptul că în graiurile nordice (mai ales în cel moldovenesc) tendința de închidere a lui *ă* la *î* (*â*) nu acționează întotdeauna.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iaşi, România.

„Philologica Jassyensia”, An IX, Nr. 2 (18), 2013, p. 151–166

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

Astfel, în tiparitura lui Dosoftei apar grafii precum: *atꙗta* (oct. 52ᵛ/8); *bătrꙗn* (febr. 75ᵛ/6); *bꙗrfi* (sept. 18ʳ/30) – în DA este înregistrată la variante; *bătrꙗneaţe* (sept. 6ʳ/10) –frecvent şi în formele cu ѫ (*bătrѫneaţe*); [î]*mbătrꙗni* (dec. 205ʳ/11); *brꙗu* (febr. 74ʳ/5), pl. *brꙗele* (apr. 91ᵛ/31); *cꙗmpi* (ian. 15ᵛ/32); *cꙗmpiiu* (glosat: *de şes*) (ian. 4ʳ/16); *cꙗnd* (< lat. *quando*) (sept. 9ʳ/11); (a) *cꙗnta* (sept. 27ʳ/7); „2 *cꙗntare*”– în DA este înregistrat ca variantă fonetică, cu atestări din *LET. I. A.* 82/27, (a. 1778) IORGA, S. D. XII, 99, (a. 1807), id. VIII, 41; (a) *cꙗrcni* (mai 134ᵛ/13); *cꙗrdui* (nov. 146ᵛ/36) – în DA, *cărd* este înregistrat ca variantă; *cꙗrlig* (sept. 4ᵛ/29); *cꙗrmă*) (sept. 16ᵛ/11); (*a*) *cꙗrmăci* (iun. 161ʳ/2); *cꙗrmăcite* (oct. 50ᵛ/28); (a) *cꙗrmui* (ian. 45ʳ/15); (a) *cꙗrpi* (nov. 177ᵛ/31); (a) *cꙗrti* (nov. 160ʳ/34); *necꙗrtind* (mart. 25ᵛ/2); *cꙗtă* (oct. 58ᵛ/5) – în DA este înregistrat ca „variantă grafică, mai ales în scrierea veche, cu chirilice”; *cꙗte* (sept. 6ʳ/31); *cꙗtăva* (apr. 72ᵛ/14), *cꙗteva* (oct. 89ʳ/28); (a) *ciocꙗrti* (apr. 95ʳ/31) – înregistrată în DA ca variantă; *cântꙗnd* (sept. 21ʳ/10); *covꙗrşită* (ian. 18ᵛ/21) – înregistrată în DA ca variantă grafică; (*a*) *dărꙗma* (febr. 53ʳ/29) – înregistrată ca variantă fonetică în DA, specifică Moldovei; *dꙗrz* (nov. 142ʳ/15); *dꙗrjie* (nov. 142ʳ/16); *desăvꙗrşit* (sept. 21ᵛ/22); *ducꙗndu-să* (oct. 52ʳ/21); *făcꙗnd* (sept. 9ʳ/17); *fărꙗma* (nov. 167ʳ/7), *fărꙗmat* (iun. 151ʳ/17); (a) *fꙗrşi* (ian. 25ᵛ/7), *fꙗrşenie* (nov. 156ʳ/18), *fꙗrşit* (nov. 98ᵛ/11), *nefꙗrşit* (nov. 162ᵛ/26); *fꙗrtat* (oct. 75ʳ/20) – în DA: „adesea, numai variantă grafică”, citatele înregistrate circumscriindu-se ariei Moldovei (PRAVILA (1640), M. COSTIN, LET. I, 259/21 etc.); potrivit Densusianu 1961: 27, este un caz de „metateză a lui *a* (*ă*): *fârtat* (< *fărtat*) < **frătat*, derivat din *frate*” – prin urmare, posibilă variantă fonetică; *frꙗu* (nov. 136ᵛ/34); (a) *gꙗci* (oct. 88ʳ/2); *gꙗlceavă* (oct. 42ᵛ/28), *negꙗlceavă* (mart. 55ᵛ/10); *gꙗngănii* (oct. 47ʳ/19); *gꙗnşte* (febr. 49ᵛ/10); *gꙗrbace* (sept. 4ʳ/25); (a) *gꙗrbi* – acest termen este înregistrat în DA cu ꙗ = *ă*, prin urmare, ca variantă fonetică; *gꙗrbov* (mai 113ʳ/18), *gꙗrbovit* (mart. 54ʳ/24); *giupꙗneasă* (oct. 84ᵛ/9) – probabil fonetism etimologic (o variantă cu *ă*, *giupăineasă*, este descoperită de Gheţie 1975: 112, în texte ieşene datând de la începutul secolului al XVII-lea); *grꙗu* (ian. 39ᵛ/26); *hꙗrb* (sept. 4ᵛ/notă marginală, 33ʳ/19), *hꙗrbuite* (iun. 161ʳ/27); *hꙗrtie* (oct. 39ᵛ/20) – în DA, este înregistrată ca variantă fonetică); (a) *înfrꙗnge* (mart. 50ʳ/14), *înfrꙗntura* (oct. 53ᵛ/7); *înfruntꙗnd* (sept. 35ʳ/13); (a) *înherbꙗnta* (sept. 15ᵛ/34); (a) *întărꙗta* (febr. 86ᵛ/29); (a) *învꙗrti* (oct. 81ᵛ/8); *învꙗrvomat* (sept. 3ʳ/29); *lꙗngă* (oct. 39ʳ/24) – în DA apare menţiunea „mai adesea numai grafic”; *lꙗngoare* (oct. 72ᵛ/14); *lumꙗnare* (nov. 99ᵛ/22); (*a*) *mꙗhni* (febr. 82ᵛ/15), *mꙗhniciune* (iun. 149ᵛ/17), *mꙗhnit* (iun. 152ʳ/30), *mꙗhnitoare* (mai 119ᵛ/34), *mꙗhnitură* (mart. 41ᵛ/27), *mꙗhnita* (ian. 33ᵛ/27) – probabil variante fonetice, în DLR formele cu ꙗ fiind înregistrate în texte provenind din arealul nordic al ţării, în special din Moldova; (a) *mꙗna* (mart. 10/18); *mꙗnă* (oct. 53ᵛ/25), pl. *mꙗnule* (sept. 11ʳ/32); (a) *mꙗnca* (ian. 5ᵛ/6), *să mꙗnꙗnc* (mart. 54ᵛ/17), unde *â* a fost trecut la *ă* sub influenţa vocalei din prima silabă (Gheţie 1975: 169 înregistrează varianta *mănăncă* „numai în Oltenia”); *mꙗncare* (sept. 19ᵛ/8); *mꙗndrie* (mart. 56ᵛ/17); (a) *mꙗngꙗia* (oct. 72ᵛ/9); *mꙗngꙗiare* (nov. 109ʳ/33) –

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

în DLR este menționată ca variantă învechită şi regională, cu atestări încă din textele rotacizante; variante fonetice sunt considerate şi cuvintele: *mângâios* (dec. 237^{v}/19), *mângâioşi* (nov. 183^{v}/15), *mângâitor* (apr. 77^{r}/6), *nemângâiat* (apr. 92^{r}/28, mai 110^{v}/9, iun. 156^{r}/17,19); (*a*) *mângântui* (oct. 95^{r}/3), *mângântuitor* (ian. 2^{r}/11) – variantă fonetică, având atestări în DLR încă din textele rotacizante; *mâzdă* (mai 138^{r}/11), *mâzdit* (oct. 68^{r}/10), *mâzditori* (mart. 30^{v}/5) – variante fonetice, înregistrate şi în DLR; *neînbătrânitoare* (mai 126^{v}/8); *nestâmpărat* (ian. 10^{v}/20); *netâlcuit* (dec. 204^{v}/23; *obârşie* (nov. 133^{r}/21), *obârşi* (sept. 25^{r}/10); *ocârmui* (oct. 47^{v}/8); *păgân* (apr. 82^{v}/20), *păgânătate* (apr. 84^{v}/14) – în DLR este consemnat ca variantă fonetică, *păgânâțe* (nov. 174^{v}/16), *păgânesc* (ian. 42^{v}/18), *păgânie* (febr. 57^{r}/36); *pâlc* (apr. 71^{v}/34) – considerat variantă grafică în DLR; *pândărie* (mart. 19/22); *pândzătură* (mai 113^{r}/16); *pângări* (sept. 24^{r}/4); *pârcălab* (oct. 86^{v}/32), *pârcălăbie* (dec. 232^{r}/32); *pârgă* (mai 139^{r}/14); (a) *pârî* (dec. 221^{r}/8), *pârâş* (nov. 148^{r}/18), *pârât* (febr. 78^{v}/15) – variantă fonetică; *pârjoli* (sept. 21^{v}/25), *pârjolit* (oct. 91^{v}/9); *pârli* (oct. 95^{r}/1); (a) *plânge* (oct. 42^{v}/32), *plânsori* (sept. 28^{v}/31); (*a*) *râde* (nov. 126^{v}/32), *râsuri* (dec. 189^{r}/16); *râhnă* (nov. 102^{r}/8), *râhnace* (dec. 205^{r}/20), *râhnaci* (oct. 66^{v}/20), (*a*) *râhni* (oct. 72^{r}/16); *râhnitoriu* (ian. 44^{v}/34) – toate sunt variante fonetice, înregistrate în DLR s.a. *râvnă, râvnaci, râvni,* cu mențiunea „învechit şi regional”, citatele în care apar variantele fiind numai atestări din scrierile lui Dosoftei, cu excepția lui *răhni*, care apare şi la N. COSTIN, ap. GCR II, 13/32; *rămâind* (oct. 56^{v}/28); *rândială* (ian. 1^{r}/6); (a) *rânji* (mai 133^{v}/30) – variantă fonetică; *râşniță* (ian. 28^{r}/15) – variantă fonetică, cu atestări în DLR şi din TETRAEV. (1574), 230; *rumâneaşte* (sept. 8/16), *rumâneşti* (sept. 7/7) – fonetisme mai apropiate de etimon; *sâlnic* (mart. 62^{v}/18); *sâmcea* (mai 124^{v}/7); *sârbăsc* (mai 120^{v}/1), *sârbeaşte* (dec. 193^{r}/12), *sârbie* (dec. 193^{r}/9); *sârg* (oct. 65^{v}/15), *sârguială* (mart. 10/29), (a) *sârgui* (dec. 194^{v}/18); *sărutând* (sept. 32^{r}/24); *scăfârlie* (nov. 127^{v}/13); *scânteae* (sept. 7^{v}/4); *scârbă* (sept. 12^{r}/26), (a) *scârbi* (mart. 54^{v}/6), *scârbit* (mart. 54^{v}/16), *scârbitoriu* (mai 133^{v}/15); *scârnav* (febr. 54^{r}/31, mai 140^{v}/33); *scârşcare* (febr. 58^{r}/22), *scârşnet* (mai 137^{r}/15), *scârşnând* (mart. 3/15) – variante fonetice; *sfânt* apare frecvent în paginile *Vieților svinților* în paralel cu *sfânt*; *sfâri* (oct. 95^{v}/20) – variantă fonetică; (a) *sfărâma* (febr. 50^{v}/17) – variantă fonetică; (a se) *sfârşi* (oct. 45^{r}/17), *sfârşit* (sept. 9^{r}/28), *sfârşenie* (oct. 44^{v}/26), *sfârşitură* (iul. 2^{v}/12) // (a se) *săvârşi* (dec. 189^{r}/21), *săvârşenie* (febr. 50^{r}/30), *săvârşit* (apr. 97^{r}/30); (a) *spândzura* (sept. 2^{r}/18), *spândzurat* (sept. 12^{v}/26); *sprcuit* (apr. 79^{r}/15); (a) *stâlci* (mart. 35^{r}/26), *stâlcit* (mart. 27^{rbis}/31); *stăpân* (mart. 61^{r}/8), (a) *stăpâni* (febr. 57^{v}/3); *stâlp* (oct. 65^{r}/31), (a) *stâlpi* (oct. 97^{r}/8), *stâlpare* (dec. 201^{v}/19), *stâlpnic* (oct. 65^{r}/32, dec. 211^{r}/11); (a) *stârni* (febr. 52^{v}/26); *strâmb* (ian. 12^{v}/18), (a) *strâmba* (apr. 70^{v}/21), *strâmbat* (oct. 46^{r}/14), *strâmbătate* (ian. 19^{v}/23), *strâmbătură* (oct. 96^{r}/7) – variante fonetice; *strâmtoare* (apr. 82^{v}/11) – variantă fonetică; (a) *strânge* (oct. 75^{r}/27), *strânsoare* (ian. 41^{r}/22); (a) *tâlcui* (ian. 44^{v}/28); (a) *tâlni* (sept. 9^{v}/23) – variantă fonetică; (a) *tămâia* (febr. 55^{r}/34); (a) *tâmpina* (febr. 75^{v}/15); (a se) *tâmpla*

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

(sept. 1^{v}/8, oct. 43^{r}/24), *tъmplare* (sept. 28^{v}/37); *tъnăr* (mart. 54^{v}/29), *tъnără* (mart. 51^{r}/25); (a se) *tъngui* (mart. 41^{v}/25); (a) *tъnji* (mart. 35^{v}/20); (a) *tъrъi* (febr. 73^{r}/2), *tъrъit* (apr. 100^{v}/5), (a) *tъrâi* (apr. 98^{v}/12), (a) *târъi* (nov. 115^{v}/8); *tъrg* (oct. 68^{v}/27), *tъrgşor* (ian. 41^{r}/35), *tъrgovaţă* (apr. 64^{v}/14), *tъrgovişte* (nov. 128^{v}/15); *tъrdzâu* (nov. 165^{v}/16), *tъrdzъu* (mart. 41^{v}/13), *tъrdzâe* (mai 113^{v}/15) – variante fonetice; *tъrpeanie* (mai 121^{v}/29); *tъrsină* (mart. 45^{v}/33, mai 111^{v}/6) – variante fonetice; *trecъnd* (sept. 7^{r}/5); *ţărъnă* (sept. 32^{r}/27); *ţъrcovnic* (dec. 213^{r}/26) – variante fonetice; *umorъia* (oct. 58^{r}/1); *urъia* (mart. 47^{v}/30); *vъrtej* (febr. 51^{r}/15), (a se) *vъrteji* (dec. 215^{v}/1); (a se) *zbъrci* (mai 146^{v}/17), *zbъrcit* (febr. 69^{v}/3), *zbъrciturі* (ian. 44^{v}/22); (a se) *zgъrci* (mart. 60^{v}/24); (a) *zgъrâia* (oct. 74^{r}/24), *zgъreturi* (nov. 143^{r}/26) – variante fonetice.

Toate aceste situaţii pot reprezenta cazuri în care nu a acţionat tendinţa de închidere a lui *ă* la *â* (*î*), specifice graiurilor din zona nordică a ţării – mai ales cea a Moldovei (v. şi Avram 1990: 178). Deoarece *Viaţa şi petreacerea svinţilor* este un text tipărit, este greu de precizat cât datorează autorul rostirii reale şi cât tradiţiei grafice. Apariţia în text a acestor grafii semnalează păstrarea în limba vorbită a unor transformări fonetice normale în dacoromână. Tendinţa lui Dosoftei este de a „regulariza" aceste „opoziţii" (alternanţe), reducând la maximum grafia cu ъ în cuvinte în care evoluţia lui [*a*], [*e*] sau [*o*] (în diferite poziţii, urmate de nazale, labiale sau precedate de lichide) „a continuat, dincolo de stadiul [*ă*], până la stadiul [*â*] ([*î*])" (Avram 1990: 59). Nu trebuie pierdută din vedere nici observaţia lui G. Ivănescu: „Dosoftei este cel dintâi scriitor român care şi-a pus problema creării unei ortografii chirilice adaptate limbii române. Până la dânsul, regulile ortografice ale chirilicii întrebuinţate în ţările române erau cele slave: se scria atât ъ cât şi ѫ pentru vocalele *ă* şi *î* (*â*) […] Dosoftei a fixat valoarea lui *ă* pentru ъ şi valoarea lui *î* (*â*) pentru ѫ". Această regulă, continuă lingvistul, a fost adoptată repede „de toate tipăriturile româneşti. Probabil că generalizarea distincţiei între ъ şi ѫ în tipărituri se explică şi prin aceea că a fost adoptată de *Biblia de la Bucureşti* (*1688*), care a impus-o imediat în Muntenia, Ardeal şi Moldova" (Ivănescu 1980: 585). Ţinând cont de această părere, rezultă că grafiile de tipul celor enumerate anterior reflectă nu numai anumite legi fonetice, dar şi o pronunţie reală, care se întâlneşte şi astăzi în graiul din Moldova.

Grafiile *тнтъй*, *дынтъй*, *пънъ*, *мънѣ*, *мънѝ*, *тълхар*, *пръдъ*, *фънтѫна*, *пънгъри* conţin ъ cu valoarea lui *ă*, „cum sunt pronunţate aceste cuvinte până astăzi în graiurile româneşti nordice" (Ursu 1974: XLIV).

Adverbul/numeralul *întâi*, respectiv *dintâi* este mult mai frecvent în varianta cu *-ắ-* (*-ъ-*), caracteristică normei „dialectului" literar moldovenesc: *întъi*: oct. 49^{r}/3, nov. 101^{r}/9, dec. 190^{r}/22 etc.; *întъie*: mai 112^{r}/33; *întъe*: febr. 49^{v}/3, 59^{v}/7; *întъia*: mart. 26bis/1, 49^{r}/25 etc.; *dintъi*: oct. 95^{v}/9, nov. 101^{v}/32, dec. 195^{v}/10 etc. Aceşti termeni apar însă scrişi şi cu *-â-* (*-ѫ-*): *întѫi*: sept. 35^{v}/8, oct. 49^{r}/12 etc.; *întѫie*: nov. 185^{r}/11; *întѫia*: oct. 39^{r}/7, nov. 166^{r}/4 etc.; *dentѫi*: iun. 153^{r}/18; *dintѫi*: nov. 102^{r}/5, dec. 212^{v}/25 etc. Dosoftei preferă pentru *întâi*, *dintâi*, forma mai veche, cu *-ắ-*, care

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

are susţinere şi în graiuri (v. şi Gheţie 1975: 101). Pentru *dintăi* v. ALR SN IV h. 936, p. 157 (Vânători – Sighişoara), 514 (Coropceni – Iaşi), 520 (Larga-Jijia – Iaşi), 531 (Măgura – Bacău), 537 (Mirceşti – Paşcani), 728 (Gura Sărăţii – Buzău). În graiurile actuale, această variantă acoperă, în special, zona estică a Moldovei, numai rareori întâlnindu-se în Transilvania şi în nordul Munteniei. *Dintâi* – potrivit *ALR* SN IV h. 936, p. 36 (Ghilad-Timişoara), 47 (Vălcani – Sânnicolau Mare), 53 (Pecica – Arad), 228 (Toplița), 235 (Voiniceni – Târgu-Mureş), 346 (Negreşti – Oaş), 362 (Borşa), 728 (Gura Sărăţii – Buzău), 784 (Nucşoara – Câmpulung), 876 (Balş) – are circulaţie, astăzi, mai ales în Banat, Transilvania şi în nordul Munteniei. *Întăiu* este înregistrat, în acelaşi atlas lingvistic, în p. 514 (Coropceni-Iaşi) şi 551 (Pipirig – Târgu-Neamţ), deci, în Moldova, iar *întâiu* apare în p. 102 (Feneş – Alba-Iulia), 284 (Sânmihaiul Almaşului – Zalău), 769 (Ştefăneştii de Jos – Bucureşti), 812 (Grădiştea – Râmnicu-Vâlcea) şi 872 (Măceşul de Jos – Băileşti) întâlnindu-se, aşadar, în graiuri din Transilvania, Muntenia şi Oltenia.

„Vocala lat. populară *-e-*, neaccentuată, provenită din *-ae-*, în lat. *paene ad*, a devenit, mai întâi, în urma velarizării prin labiala *p*, *-ă-* (*pănă*), după care s-a închis la *-â-* (*pânâ*) (Arvinte 1988: 52)”. Forma cu *-ă-* era „generalizată în româna veche” (Arvinte 1988: 52) şi se întâlneşte şi astăzi în multe graiuri populare: „Aproape generală e în Moldova... rostirea *pănă* (*pără*), care a fost însă consemnată şi în Banat, Hunedoara, zona Mureşului mijlociu şi a Târnavelor şi în Făgăraş” (Gheţie 1975: 101). În *Viaţa şi petreacerea svinţilor* este frecventă varianta cu *-ă-*, în grafia *pѣnѣ*: sept. 11[r]/7, oct. 47[v]/24, nov. 100[r]/4 etc. şi *pѣnѧ*: sept. 11[r]/10, oct. 41[v]/33, nov. 100[r]/23 etc. Deşi cu o frecvenţă redusă, apare şi varianta cu *-ă-* > *-â-*, în grafia *pѧnѧ*: oct. 68[v]/16, nov. 138[v]/3 etc. şi *pѧnѣ*: dec. 194[r]/23, 196[r]/26 etc. Şi în acest caz, Dosoftei acordă mai mult credit normei „dialectului” literar moldovenesc.

În textul analizat se întâlnesc, în cazul substantivului *mânie* (< ngr. *μανία*) şi verbului *a* (*se*) *mânia*, atât formele mai vechi, cu *-ă-* (generale în scrierile redactate în secolul al XVI-lea, conform Densusianu 1961: 35, 77, 100, 148, 150): *mѣnie*: oct. 48[v]/16, nov. 132[r]/25 etc., respectiv *a* (*să*) *mѣnia*: nov. 112[r]/9, dec. 202[v]/11 etc., cât şi cele cu *-ă-* > *-â-*: *mѧnie*: nov. 146[v]/19, dec. 194[r]/20, ian. 7[r]/19 etc. şi *a* (*să*) *mâniia*: sept. 21[r]/29, nov. 139[v]/2 etc. Scrierea cu *-â-* (*-ѧ-*) are un număr mai mic de ocurenţe în textul studiat decât cea cu *-ă-* (*-ѣ-*).Variantele sunt înregistrate în DLR în textele din secolele al XVI-lea – al XVII-lea: *măniá* (PSALT. 211, PALIA (1581) ap. GCR I, 80/11, VARLAAM, C. 266, PRAV. 300, N. TEST. (1648), 203[v]/10, CHEIA INV. 14[r]/2), precum şi la scriitori precum CREANGA, A. 98 şi AGIRBICEANU, L.T. 319; *mănie* (PSALT. 226, PALIA (1581), ap. CGR I, 35/29, PRAV. 85, PARACLIS (1639), 255, HERODOT (1645), 351, N.COSTIN LET. II, 13/15, BUDAI–DELEANU, T. V. 39, MOLNAR, RET. 12/19, DRAGHICI, R. 54/19). Potrivit lui I. Gheţie (1975: 101), *mănie* se întâlneşte, astăzi, numai în „Banat – Hunedoara, munţii Apuseni, zona Mureşului Mijlociu şi a Târnavelor, prelungindu-se până în regiunea Braşovului. Moldova nu l-a păstrat pe *ă* în acest caz”.

Cuvântul cu etimologie necunoscută *tâlhar* este folosit de Dosoftei numai în varianta cu *-ă-*, *tălhar*. „În Moldova a fost notată pronunţarea *talhar*, cu *ă* proton > *a*, dovadă că în momentul producerii acestei transformări fonetice *ă* nu evoluase la

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

â” (Gheție1975: 101). Varianta apare înregistrată în DLR cu mențiunea „învechit şi regional”.

În *Viața şi petreacerea svinților* există următoarele variante: *tѣlhar*(*iu*): sept. 32^{r}/3, 34^{r}/17, 18, 38^{r}/18, oct. 43^{r}/6, 11, 52^{v}/32, 96^{v}/11, nov. 127^{v}/22, 141^{v}/20, 172^{v}/4, ian. 30^{r}/36, 32^{r}/1, 38^{r}/32, 39^{r}/18, apr. 73^{v}/4, 103^{r}/13, mai 140^{v}/27, iun. 159^{v}/26, verbul *tѣlhări*: sept. 38^{r}/20, ian. 25^{r}/22, mai 127^{r}/18, substantivele *tѣlhărie*: apr. 101^{r}/25 (şi cu grafia *tѧlhărie*, o singură dată: sept. 32^{r}/4), *tѣlhăriță*: sept. 38^{r}/20, adjectivul *tѣlhăreț*: iul. 2^{r}/14 şi adverbul *tѣlhăreaşte* (sept. 38^{r}/20, ian. 25^{r}/22, mai 127^{r}/18). În DLR, varianta *tălhar* este înregistrată atât în textele vechi: PARACLIS (1639), 261, HERODOT (1645), 18, PRAV. 319, N. TEST. (1648), 96^{r}/4, cât şi în scrierile lui ALECSANDRI, T. 940, CREANGA, A. 49, SADOVEANU, O. X, 216. Varianta *tălhăreşte* apare frecvent, potrivit DLR, în secolul al XVIII-lea şi la VLAHUȚĂ, ap. CADE; verbul *tălhări* este prezent în ALEXANDRIA, 158/19 şi în MAT. FOLK. 209; *tălhărie* este înregistrat în scrierile lui NEGRUZZI, S. I, 86), în COD. PEN. R.P.R. 582 şi la SBIERA, P. 255. Cuvântul *tălhăreț* nu este înregistrat în DLR, iar sub articolul *tâlhăriță*, prima atestare este din N. COSTIN, L. 127.

Vocala *ă* neaccentuată în cuvântul *părău* (cf. alb. *përrua*, art. *përroi*) „este, probabil, etimologică” (Arvinte 1994: 2). „A doua vocală, cea accentuată, a putut proveni dintr-un **ó*, cum se poate deduce din forma de plural *pârauă* (sau *pâraie*), în care *-á-* a făcut parte din diftongul *-oá-*, iar acesta, la rândul său, a rezultat prin metafonia lui *ó* în poziție *-ă*, *-e*” (Arvinte 1994: 2; pentru discuția etimologică v. şi Avram 1990: 108-109). În textul studiat cuvântul se întâlneşte frecvent în varianta „mai veche cu *ă – ắ*” (Avram 1990: 108): *părắu* (***пърѣ́ѹ***): sept. 8^{v}/23, oct. 44^{r}/10 etc. O singură dată este prezentă şi varianta cu succesiunea *ă – â*: *părâul* (***пърѧ́ѹл***): febr. 73^{v}/20 (< *părău*, sub influența substantivului *râu* < lat. *rivus*, Arvinte 1994: 2, Rosetti1968: 272-273). De menționat că în *Viața şi petreacerea svinților* apare, o singură dată, forma de plural *râurile* (*rѣurile*): oct. 72^{r}/14, în care ѣ = *â*. Câteva ocurențe are varianta de singular înregistrată în dicționarele moderne: *pârắu* (***пѧрѣ́ѹ***): oct. 80^{v}/11, 12, ian. 12^{r}/2, 28^{v}/36, nov. 156^{v}/28. Forma de plural păstrează, în toate variantele, vocala *ă* din prima silabă, neaccentuată: nearticulat *părăe* (***пърáѥ***): febr. 78^{v}/25; genitiv-dativ: *părăălor* (***пърáѧлор***): „Cursurile păraâlor” (dec. 213^{r}/3); articulat *părăole* (***пърѧшлѥ***): „Păraole pornite de păgâni […] le-au afundat în pre supt pământ” (nov. 113^{r}/12); „Au săcat păraole ereaselor” (mai 111^{v}/20). Potrivit ALRM SN II h 641, variantele luate în discuție cunosc următoarea repartiție teritorială: *părău*: p. 27, 53, 76, 141, 192, 219, 235, 250, 272, 279, 284, 365, 386, 514 (nordul Moldovei şi în Transilvania); *părâu*: p. 130, 574 (Transilvania); *pârău*: p. 520, 605, 812 (Moldova de est şi Muntenia).

În varianta *fântână* este vorba despre apariția vocalei *ă* neaccentuată rezultată prin delabializarea lui *o* neaccentuat din lat. *Fontana* (Arvinte 1994: 1). Ov. Densusianu (Densusianu1961: 22) formulează următoarea lege fonetică: „*o* + *m* + *cons*. (în afară de *n*) şi *o* + *n* + *cons*. > *âm*, *ân*: *gâmfa* < *conflare*; *frâmseț*e < *frumos* + *-eț*e; *fântână* < *fontanam*, *lângă* < *longo* (aton în frază)”. Aşa cum observă A. Avram (Avram 1990: 61), „este greu de susținut că [*â*] neaccentuat din cele patru cuvinte citate este rezultatul unei evoluții fonetice cu caracter de lege”. G. Ivănescu (1980: 204) tratează problema lui *o* neaccentuat în două paragrafe distincte: „7. *o*

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

neaccentuat a devenit în unele cuvinte *u* pe tot teritoriul românesc: **collégo* > *culeg*; *cogitare* > *cugetare* […]”; „8. *o* neaccentuat devine câteodată *ă*, *â*: *fontana* > **fântănă* > *fântână*”. S. Puşcariu, discutând această situaţie, apreciază că *o* > *ă*, *â* este o „lege fonetică ad-hoc, care nu a existat niciodată” (Puşcariu 1959: 26). Scrierea cu ѫ, *fѫntѫnă*, „arată că în prima silabă exista un *-â-* neaccentuat întocmai ca în limba literară actuală, sunet care rezultase în urma unui fenomen de asimilaţie regresivă de tipul *ă – â* > *â – â*. Dar, pentru ca acest fenomen de asimilaţie regresivă să fi putut să aibă loc, trebuia ca mai înainte să se fi petrecut trecerea vocalei *ắ* (< lat. *á*) + *n* + *voc*. la *â*: lat. *fontána* > **fontắnă* > **făntánă* > *făntânâ* > *fântână*” (Arvinte 1994: 2).

În textul *Viaţa şi petreacerea svinţilor* se întâlneşte atât faza cu *-ă-* (-ъ-) neaccentuat în silabă iniţială, cât şi cu *-â-* (-ѫ-) în aceeaşi poziţie. Astfel, apar variantele: *a*) articulat: *făntâna* (**фънтѫнꙋ**): sept. 5[r]/30, nov. 100[v]/10 etc.; nearticulat: *făntână* (**фънтꙋнѫ**): sept. 5[r]/24, oct. 55[r]/34 etc.; *b*) articulat: *fântâna* (**фѫнтѫнꙋ**): oct. 82[r]/27, iun. 152[v]/2 etc.; nearticulat: *fântână* (**фѫнтꙋнѫ**): sept. 26[r]/2, oct. 51[r]/8 etc., scris şi **фѫнтꙋнъ**: ian. 12[v]/14; pl. *fântâni* (**фѫнтꙋни**): sept. 5/1, nov. 101[v]/19 etc.

În ambele variante, textul *Viaţa şi petreacerea svinţilor* reflectă situaţia din „graiurile sudice, în care *ắ* + *n* + *voc*. (şi *ắ* + *n*, *m* + *cons*.) a trecut la *â* mai de timpuriu decât în graiurile nordice” (Arvinte 1994: 2). Prin urmare, mitropolitul se orientează după norma „dialectului” literar muntenesc (v. *călcâiată*, *căpătâi*, *întâi*, *dintâi*), fără a renunţa însă la caracteristicile lingvistice ale variantei literare nordice, moldoveneşti (v. *întăi*, *dintăi*, *pănă*, *mănie*, *tălhar*, *păngări*, *făşie*). În cazul cuvântului discutat, textul cercetat conţine fazele cele mai avansate ale evoluţiei fonetice: *făntână* > *fântână*.

Verbul *a pângări* [< *păgân* (< lat. *paganus*)] este prezent în textul mitropolitului atât în forma „moldovenească”, cu *-ă- (-ъ-)*: *pъngări* (sept. 24[r]/4), cât şi în cea caracteristică „dialectului” literar muntean, cu *-â- (-ѫ-)*: *pѫngări* (apr. 65[r]/24). Adj. *pъngărit* are două atestări: nov. 164[r]/9, mai 114[r]/8, iar *pѫngărit* acelaşi număr de atestări: febr. 74[v]/25, mai 128[r]/4. Cu *-ă-* > *-â-* se întâlnesc derivatele *pѫngăricios* (mai 114[r]/15) şi *pѫngăriciune* (mai 135[r]/2).

Cuvintele discutate confirmă – în special pentru tipăriturile din zona nordică a ţării – procesul de schimbare a fazei cu *-ă-* în termenii de tipul *calcaneum*, *capitaneus*, **antaneus* şi în *tălhar*, *mănie*, *făşie*, *păngări*, către faza actuală, cu *-â-*, „în a doua jumătate a secolului al XVII-lea” (Arvinte 1988: 52). Prezenţa lor în textul *Viaţa şi petreacerea svinţilor* atestă şi prezenţa variantelor cu *-ă-* în graiurile populare. „Rostirea cu *ă* […] trebuie să fi cunoscut un regres continuu în cursul ultimelor secole şi […] *ă* s-a rostit neîntrerupt în acest timp în zonele în care a fost notat astăzi” (Gheţie 1975: 101). Dosoftei rămâne fidel atât tradiţiei grafice cât şi normei „dialectului” literar moldovenesc, chiar dacă intuieşte „literalitatea” variantelor care se vor impune mai târziu în limba literară (v. atestările cu *-â-*). Despre aceste „arhaisme fonetice”, cu *ă*, discută pe larg şi A. Avram (1990: 155-157, 177-178).

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

Grafiile: *кълкѫтѫ*, *къпътѫй*, *ѵнтѫй*, *динтѫй*, *мѫнѣ*, *мѫнѝа*, *пѫнѫ*, *тѫлхърѣ*, *пѫнгъри*, *фѫнтѫнѫ*, *пѫръѣ* conţin ѫ cu valoarea lui *â*.

Slova ѫ în poziţie finală (şi în poziţie finală accentuată) are, întotdeauna, valoarea *ă* (v. Ursu 1974: XLIV, Arvinte 1994: 2). „Este greu de hotărât ce l-a făcut pe Dosoftei să însemne pe *ă* de la sfârşitul cuvintelor cu ѫ şi nu cu ъ; faptul că din textele slavone era deprins cu ъ final ca simplu semn ortografic, sau că prin ѫ vrea să însemne la sfârşitul cuvintelor acel sunet cuprins între *ă* şi *î* (*â*), cum se aude astăzi în Moldova, analogul lui *e*, mijlociu între *e* şi *i*, obişnuit în pronunţarea mold. tot la sfârşitul cuvintelor (d. p. *munte*). E foarte probabil că aceste nuanţe de sunete au existat în pronunţarea mold. pe vremea lui Dosoftei” (Puşchilă 1915: 6). Această opinie nu trebuie neglijată, cu atât mai mult cu cât şi astăzi este frecvent în graiul moldovenesc fenomenul închiderii lui *ă* la *î* în poziţie finală. Cu toate că scrierea cu ѫ în poziţie finală (şi în poziţie finală accentuată) în textul studiat predomină, există şi excepţii, când mitropolitul foloseşte în finalul cuvintelor slova ъ: **a**. ѫ după *b*: *colibѫ* (nov. 100^{r}/14); *dvorbѫ* (nov. 124^{v}/25); *grabѫ* (nov. 104^{r}/34); *iarbѫ* (sept. 44^{r}/30); *întreabѫ* (oct. 90^{r}/5); *limbѫ* (sept. 8/16); *roabѫ* (febr. 54^{v}/30); *scârbѫ* (mart. 43^{r}/3); *slujbѫ* (oct. 97^{v}/19); *şarbѫ* (oct. 45^{r}/1); *ştirbѫ* (dec. 236^{v}/25); *treabѫ* (sept. 25^{r}/6) // *treabъ* (oct. 53^{r}/16) etc. **b.** ѫ după *c*: *adecѫ* (oct. 78^{v}/31) // *adecъ* (nov. 107^{v}/3); *să adevereascѫ* (sept. 14^{v}/35); *agarineascѫ* (dec. 221^{v}/15); *besericeascѫ* (ian. 35^{v}/35); *beşicѫ* (mai 29^{r}/28); *brâncѫ* (mart. 17/5); *broascѫ* (oct. 81^{r}/30); *cѫ* (nov. 158^{r}/10) // *cъ* - frecvent; *cereascѫ* (ian. 33^{v}/2); *cârcѫ* (dec. 196^{r}/12); *creştineascѫ* (nov. 167^{v}/26); *cuşcѫ* (ian. 25^{v}/15); *deacѫ* (oct. 52^{v}/3, 76^{v}/26 etc.) // *deacъ* (oct. 82^{v}/24, nov. 146^{v}/17, febr. 61^{v}/9); *destoinicѫ* (oct. 91^{v}/5); *doicѫ* (mai 108^{r}/2); *duminecѫ* (oct. 54^{r}/4) // *duminecъ* (oct. 60^{v}/22); *să* (*să*) *facѫ* (sept. 34^{v}/23) // *să facъ* (oct. 52^{v}/13); *fiicѫ* (oct. 44^{r}/32); *fricѫ* (sept. 11^{r}/33) // *fricъ* (mart. 21/28); *gramaticѫ* (mart. 40^{v}/30); *hiicѫ* (sept. 37^{r}/28) // *hiicъ* (sept. 30^{r}/6); *iacѫ* (nov. 104^{v}/2) – în cazul acestui cuvânt, majoritare sunt atestările cu ъ final; *încѫ* (sept. 14^{v}/16) // *încъ* (sept. 13^{r}/5) – în acest caz, majoritare sunt atestările cu ѫ în poziţie finală*;* *maicѫ* (sept. 38^{r}/15) // *maicъ* (oct. 94^{v}/30); *micѫ* (oct. 42^{v}/12, nov. 113^{v}/35 etc.) // *micъ* (mart. 36^{v}/14); *nemicѫ* (sept. 4^{v}/15, oct. 40^{v}/13 etc.) // *nemicъ* (ian. 21^{r}/28); *persascѫ* (nov. 173^{r}/18); *râmleancѫ* (oct. 92^{r}/15) etc.; **c.** ѫ după *d*: *alurghidѫ* (nov. 146^{v}/21); *aspidѫ* (ian. 19^{r}/36); *blândѫ* (oct. 41^{r}/20); *caldѫ* (febr. 80^{r}/6); *ciudѫ* (sept. 28^{v}/33); *dobândѫ* (sept. 27^{v}/10); *leapădѫ* (nov. 129^{v}/35) // *leapădъ* (nov. 111^{v}/17); *pradѫ* (nov. 106^{v}/9); *roadѫ* (sept. 10^{v}/15); *rudѫ* (oct. 89^{v}/21); *sfadѫ* (oct. 75^{r}/25); *svadѫ* (nov. 119^{v}/31) etc.; **d.** ѫ după *dz*: *adevăreadzѫ* (dec. 224^{v}/7), *să botedzѫ* (dec. 227^{v}/26) // *să botedzъ* (dec. 242^{r}/23); *brândzѫ* (febr. 60^{v}/32); *cugeteadzѫ* (nov. 129^{v}/15); *radzѫ* (mart. 36^{v}/11); *tămâiadzѫ* (oct. 95^{r}/10); *vedereadzѫ* (febr. 90^{r}/7) etc.; **e.** ѫ după *f*: *leafѫ* (nov. 136^{r}/12); *tearfѫ* (nov. 114^{r}/24) etc.; **f.** ѫ după *g*: *blagѫ* (nov. 132^{v}/6); *lăngѫ* (nov. 177^{r}/20) // *lângѫ* (oct. 50^{v}/33); *lungѫ* (sept. 27^{v}/11, oct. 66^{r}/34 etc.); *părgѫ* (mai 139^{r}/14) // *pârgѫ* (oct. 73^{r}/4); *pungѫ* (sept. 3^{r}/16); *şagѫ* (nov. 148^{v}/30); *vlagѫ* (apr. 102^{v}/24); *să ucigѫ* (sept.

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

30^{v}/35) // *să ucigъ* (nov. 154^{v}/19); **g.** ъ după *h*: *maştihъ* (oct. 94^{v}/22); *pashъ* (ian. 25^{r}/1); *puhъ* (iun. 160^{v}/14); **h**. ъ după *l*: *adăpostealъ* (nov. 142^{r}/24); *căciulъ* (mai 143^{r}/32); *cămilъ* (oct. 94^{r}/29); *cerealъ* (nov. 110^{r}/28); *greşalъ* (sept. 14^{r}/11); *îmblъ* (oct. 82^{v}/9), // *îmbl* (dec. 187^{r}/20); *milъ* (sept. 36^{r}/36) // *mil* (mart. 23^{r}/3); *raclъ* (dec. 243^{r}/32); *şcoalъ* (sept. 23^{r}/5); *să tâmplъ* (oct. 66^{v}/34) // *tâmpl* (ian. 19^{r}/4) etc.; **i.** ъ după *m*: *anatemъ* (mai 139^{r}/19); *să cheamъ* (oct. 64^{r}/14) // *să chiamъ* (nov. 142^{r}/19); *dogmъ* (ian. 22^{v}/21); *formъ* (sept. 6/10); *inemъ* (sept. 2^{r}/2) // *inem* (oct. 41^{v}/1); *palmъ* (nov. 110^{r}/23); *spaimъ* (mart. 17/13) etc.; **j.** ъ după *n*: *arinъ* (mart. 39^{r}/12); *bătrânъ* (nov. 180^{v}/2); *bunъ* (sept. 29^{v}/9) // *bun* (nov. 120^{v}/29); *cumpănъ* (sept. 30^{r}/1, oct. 49^{r}/6 etc.) // *cumpăn* (febr. 56^{v}/34); *depreunъ* (sept. 23^{r}/19) // *depreun* (ian. 27^{r}/1); *fântânъ* (sept. 26^{r}/2) // *fântân* (ian. 12^{v}/14); *împreunъ* (nov. 135^{r}/18); *înpreunъ* (oct. 58^{r}/32) // *înpreun* (oct. 58^{r}/31); *pănъ* (sept. 11^{r}/10) // *păn* (sept. 17^{r}/21), *pânъ* (oct. 68^{v}/16) // *pân* (dec. 194^{r}/23) etc.; **k.** ъ după *p*: *apъ* (ian. 32^{v}/27) // *ap* (nov. 156^{v}/25); *clipъ* (oct. 75^{r}/31); *dupъ* (sept. 35^{v}/7) // *dup* (oct. 69^{r}/3); *popъ* (sept. 8^{r}/5) // *pop* (oct. 97^{v}/4); *pripъ* (sept. 12^{r}/35) // *prip* (dec. 213^{r}/30); *ţâpъ* (nov. 106^{v}/33) etc.; **l.** ъдупă *r*: sg. *amarъ* (nov. 142^{r}/10) // *amar* (iun. 155^{v}/9); pl. *amarъ* (dec. 216^{v}/22); *amăgiturъ* (dec. 213^{v}/23); *asprъ* (dec. 226^{v}/27) // *aspr* (ian. 18^{v}/12); *caprъ* (sept. 6/21) // *capr* (nov. 151^{r}/10); pl. *cămarъ* (oct. 48^{r}/27) // *cămar* (nov. 162^{r}/25); *deaderъ* (oct. 74^{r}/29) // *deader* (sept. 7^{r}/31); *darъ* (oct. 48^{r}/33) // *dar* (sept. 35^{r}/16); *feacerъ* (sept. 36^{r}/24) // *feacer* (ian. 25^{v}/18); în cazul conj./prep. *fără*, majoritare sunt grafiile cu ъ final, *fărъ* apărând foarte rar (oct. 97^{v}/4, nov. 129^{r}/14); *închisărъ* (nov. 100^{r}/27) // *închisăr* (ian. 23^{v}/35); *întrъ* (nov. 140^{r}/16.) // *într* (ian. 28^{v}/30); *micşoarъ* (ian. 34^{v}/1); *piatrъ* (oct. 48^{v}/23) // *piatr* (oct. 71^{r}/23); *răpăosarъ* (sept. 24^{v}/9) // *răpăosar* (nov. 138^{r}/16); *sângurъ* (nov. 180^{r}/8) // *sângur* (nov. 172^{r}/34); *tâiarъ* (oct. 86^{r}/12) // *tăiar* (oct. 42^{r}/9); *umbrъ* (nov. 114^{r}/31) // *umbr* (nov. 105^{v}/32) etc.; **m.** ъ după *s*: *casъ* (sept. 6^{r}/19); *deasъ* (iul. 3^{v}/5); *giupâneasъ* (oct. 73^{v}/2); *pásъ* (oct. 39^{v}/31) // *pás* (sept. 12^{r}/29); *răpăosъ* (sept. 20^{r}/29) // *răpăos* (sept. 34^{v}/11), *scrisъ* (sept. 31^{v}/24) // *scris* (ian. 36^{v}/34) etc.; **n.** ъ după *t*: *afundatъ* (nov. 179^{v}/3); *agiútъ* (oct. 96^{r}/31) // *agiut-mi* (oct. 89^{v}/12); *altъ* (febr. 74^{v}/6) // *alt* (mart. 39^{v}/24); *arătъ* (nov. 181^{r}/28) // *arăt* (nov. 181^{r}/30), *cunoscutъ* (oct. 75^{v}/31); *împletitъ* (febr. 72^{v}/11); *mutъ* (nov. 118^{r}/32); *nevinovatъ* (dec. 194^{r}/26); *plutъ* (nov. 117^{v}/29); *proastъ* (nov. 146^{r}/15); *slăvitъ* (sept. 28^{v}/1); *stъ* (sept. 8^{v}/31) // *st* (nov. 149^{r}/12); *toatъ* (sept. 9^{r}/32) // *toat* (oct. 53^{v}/3) etc.; **o.** ъ după *ţ*: *adeverinţъ* (nov. 182^{v}/32); *cădelniţъ* (sept. 12^{r}/12); *credinţъ* (nov. 131^{r}/11); *demineaţъ* (sept. 36^{v}/16) // *demineaţ* (nov. 138^{r}/20); *mâceniţъ* (dec. 232^{v}/30); *năzuinţъ* (mart. 40^{v}/10); *pocăinţъ* (dec. 217^{r}/2); *suferinţъ* (sept. 6/28) etc.; **p.** ъ *după v*: *deopotrivъ* (mart. 45^{vbis}/27); *glăceavъ* (oct. 65^{r}/18); *de ispravъ* (sept. 32^{r}/30); *împotrivъ* (oct. 73^{v}/29), *împrotivъ* (oct. 51^{v}/36), *înpotrivъ* (nov. 185^{v}/18), *înprotivъ* (nov. 144^{v}/8) // *înprotiv* (nov. 149^{v}/30); *înşivъ* (mart. 49^{v}/11); *jirtvъ* (oct. 45^{r}/9), *jârtvъ* (dec.

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

218^{v}/14), *jrătvѫ* (oct. 51^{r}/28) // *jrătvъ* (febr. 61^{v}/18); *milostivѫ* (oct. 40^{r}/30); *zăbavѫ* (nov. 99^{r}/1) etc.; **r.** *ѫ* după *z*: *cavzѫ* (dec. 217^{r}/27); *groazѫ* (nov. 99^{v}/25); *pazѫ* (dec. 191^{r}/21); *viteazѫ* (febr. 64^{r}/5); **s.** *ѫ* după vocale: *amândoaѫ* (oct. 67^{v}/16), *amândóѫ* (sept. 3^{r}/26); *doaѫ* (sept. 3^{v}/1), *dóѫ* (oct. 75^{v}/32); adj. *noaѫ* (oct. 66^{r}/28), *nóѫ* (apr. 79^{v}/17); nr. *noaѫ* (sept. 20^{r}/23), *nóѫ* (oct. 45^{v}/14); pron. *noaѫ* (sept. 5/1, nov. 153^{v}/22), *nóѫ* (ian. 37^{r}/9); pl. *oѫ* (febr. 60^{v}/32); *ploѫ* (nov. 110^{r}/20); *roaѫ* (sept. 7^{r}/33), *róѫ* (apr. 74^{v}/5); *voaѫ* (oct. 63^{r}/27), *vóѫ* (apr. 73^{r}/16).

La inițială de cuvânt *ѫ* are valoare de *î* şi se întrebuințează când nu este urmat de consoana *n*: *ѫi* (sept. 15^{r}/22); *ѫl* (nov. 133^{v}/24) ş.a.

Până la Dosoftei „se întrebuințau grupurile *rъ*, *lъ* atât pentru a nota pe *ăr*, *ăl* (sau *âr*, *âl*), cât şi pentru a nota pe *ră*, *lă*, *râ*, *lâ* […] Dosoftei […] a întrebuințat pe *ѫr*, *ѫl* pentru *âr*, *âl* şi pentru *rъ*, *lъ* numai pentru *ră*, *lă*” (Ivănescu1980: 585). În ceea ce priveşte fenomenul cunoscut sub numele de *metateză*, în limba veche putem considera că este vorba mai ales despre grafii etimologiste în scrierea unor cuvinte şi nu de metateză propriu-zisă. O definire foarte clară a noțiunii apare atât în scrierea lui A. Philippide, *Principii de istoria limbii*[1], cât şi în cartea *Introducere în fonetică*, semnată de Al. Rosetti şi A. Lăzăroiu[2]. Referitor la textele vechi, S. Puşcariu observă: „Dacă în textele noastre vechi se scrie *brănă*, *vrăstă*, *crăd, plăc* […] în loc de *bârnă*, *vârstă*, *cârd*, *pâlc* şi […], această metateză e numai grafică, imitând felul de scriere slavon. De rostit, se rostea totdeauna *bârnă* şi […], precum se vede lămurit din cuvinte de origine latină ca *vârtos*, scris *vrătos* şi […] Totuşi uneori această grafie a influențat şi rostirea” (Puşcariu 1959: 147). Studiind limba primelor texte româneşti, A. Avram[3], subliniază importanța influenței slave asupra foneticii limbii române, dar impune două restricții, dintre care una „priveşte atât cuvintele care astăzi se pronunță cu [*lă*], [*ră*], cât şi pe cele în care apar, înainte de consoană, [*ăl*], [*ăr*] (respectiv [*âl*], [*âr*], cu [*â*] dezvoltat din [*ă*])” (Avram 1964: 283), detaliind: „în confundarea grupului «lichidă + vocală medială» cu grupul «vocală medială + lichidă» şi cu [*l*], respectiv [*r*], a intervenit, din nou, […] presiunea exercitată de sistemul de *alternanțe vocalice*. Alternanțele /*a*/ ~ /*ă*/ şi /*e*/ ~ /*ă*/ au constituit o piedică, în timp ce absența alternanțelor a constituit un factor care a favorizat producerea confuziilor amintite” (Avram 1964: 283). O altă observație importantă a lui A. Avram este cea în legătură cu frecvența apariției vocalei mediale

[1] „Se întâmplă că vine mai comod organelor vocale să intervertească ordinul de articulare al sunetelor şi are loc atunci fenomenul numit metateză (*μετάθεσις*) […] Sunetele care-şi schimbă poziția în timp şi în spațiu pot să fie contigue ori la distanțe mai mari sau mai mici unul de altul” (Philippide 1894: 106).

[2] „Când există o diferență de forță între silabele unui cuvânt, atunci ele tind să schimbe între ele locul unuia din elementele lor; la un moment dat, un grup de sunete nu se mai poate pronunța, şi atunci se produce metateza: *protopop* > *potropop*; *protivă* > *potrivă*; *plocon* > *plocon*” (Rosetti, Lăzăroiu 1982: 100).

[3] „Influența slavă asupra foneticii limbii române a fost relativ puternică. În aceste condiții, nu este greu să admitem, credem noi, că românii au putut învăța să rostească lichidele silabice, atât de asemănătoare cu grupurile «voc. medială + [*l*] sau [*r*]» şi «[*l*] sau [*r*] + voc. medială», apărute ca rezultat al unei evoluții interne. Desigur, nu putem să presupunem că în toate cuvintele de tipul *pâlc*, *călca*, *plăcea* sau *vârf*, *bărbat*, *grăbi* se pronunța şi «vocală + lichidă» şi «lichidă silabică» şi «lichidă + vocală» fără nici o deosebire” (Avram 1964: 283).

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

după una dintre cele două sonante. Astfel, „când lichida era [*l*] existau mai puţine posibilităţi de a se produce fenomenul analogiei şi vocala putea să apară după [*l*], d. ex. în *pâlc* (în orice caz, putea să existe pronunţarea cu [*l*], dar fonetismele [*tlăc*], [*tlâc*], cu grupul [*tl*] iniţial, aveau mai puţine şanse de a exista”, pe când, datorită faptului că „printre cuvinte de origine slavă, cele cu [*r*] originar sunt mult mai numeroase şi, în general, mai frecvente şi mai importante decât cele cu [*l*]”, „modelul” fonetic slav a putut „să exercite o influenţă mai mare în cazul lichidei vibrante” (Avram 1964: 288). „În concluzie, ţinând seama de o serie de fenomene care s-au produs în evoluţia fonetică a unor cuvinte nu putem să afirmăm, fără nici un fel de rezerve, că grafiile [*lă*], [*ră*] din textele vechi erau echivalente numai ale succesiunii de sunete [*ăl*] sau [*âl*], respectiv [*ăr*] sau [*âr*], în cuvinte ca *pâlc*, *vârtos*, dimpotrivă, avem motive să admitem că [*lă*] şi [*ră*] corespundeau şi unor lichide silabice, şi, în unele cuvinte, şi grupurilor «lichidă + vocală»” (Avram 1964: 288). În nota 119, p. 288, A. Avram subliniază: „nu putem vedea pur şi simplu rezultatul unei metateze nici în *vrâstă* faţă de *vârstă*, nici în *fărtat* (*fârtat*) faţă de *f*[*ră*]*tat*”. După ce examinează – succint – situaţia sonantelor din limbile slave, autorul ajunge la următoarea concluzie: „Întrucât în limba română din perioada primelor texte exista fonemul /*ă*/, elementul vocalic «conţinut» în [*l*], [*r*] trebuie considerat variantă a acestui fonem. Aşadar, [*lă*] şi [*ră*] notează succesiuni de foneme; acestea nu se realizau însă în toate cazurile ca succesiuni de sunete” (Avram 1964: 289). Rezultă – potrivit cercetătorului – că *vrâstă*, *vrâsnic* sunt „variante” (Avram 1964: 290) ale lui *vârstă*, *vârsnic*. În urma acestui demers, A. Avram lansează următoarea ipoteză: „Opoziţiile de tipul /*ăr*/: /*ră*/ existau în graiurile reflectate de textele studiate, dar ele erau utilizate într-o măsură foarte redusă. Pe lângă faptul că perechile minimale nu puteau nicidecum să fie prea numeroase, existau numeroase cazuri de *fluctuaţie liberă* între succesiunile de tipul /*ăr*/ şi cele de tipul /*ră*/” (Avram 1964: 292). „Prin urmare, alternanţele grafice *l* ѣ ~ ѣ*l* şi *r* ѣ ~ ѣ*r* reflectă realitatea fonologică şi fonetică” (Avram 1964: 293) şi „grafiile *l* ѣ, *r* ѣ în cuvinte de tipul *pâlc*, *vârtos* nu pot fi explicate […] numai prin influenţa deprinderilor ortografice slave” (Avram 1964: 293, nota 137).

Dosoftei, bun cunoscător al slavonei, dar şi al tipăriturilor româneşti anterioare lui, păstrează, în *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, grafiile etimologiste, respectând astfel tradiţia literară. Faptul că unii dintre termenii scrişi cu grupurile *l* ѣ, *r* ѣ nu se regăseau şi în limba vorbită rezultă, pe de o parte, din redarea lor (uneori într-un număr mai mare de atestări decât cu *l* ѣ, *r* ѣ) şi cu grupurile ѣ*l*, ѣ*r*, respectiv ѫ*l*, ѫ*r* (aşa cum s-au impus, unii, în limba literară actuală), iar, pe de altă parte, din faptul că o parte dintre aceste cuvinte (nu toate) aparţin domeniului religios, fiind, prin urmare, termeni cărturăreşti, împrumuturi directe din limba slavonă[4].

I. Grafia *l* ѣ este reflectată de: **1)** substantivul *gâlceavă*: *a*) глѣчавѣ (oct. 65^{r}/18); *b*) гѣлчавѣ (oct. 42^{v}/28) şi гжлчавѣ (mart. 38^{r}/notă marginală); **2)** verbul

[4] V. şi observaţia lui N.A. Ursu din *Prefaţa* la *Psaltirea în versuri*: „Grafiile etimologiste *crăd*, *glăceavă*, *glătej*, *grăbă*, *jrătvă*..., *scrăbă*, *stlăpit*, *străin*, *străv*, *tlăc*, *tlăni*, *vrătos*, *zgrăci* (*crsteaie*, *jrtvă*, *scrbă*, *scrşcare*) care apar alături de grafiile obişnuite în limba română […] *scrăşca – scărşca*, *vrăstă – vărstă* – trebuie transcrise ca atare pentru că în graiurile româneşti nordice există şi azi pronunţarea *scrâşca*, *vrâstă*, cât şi *scârşca*, *vârstă*” (Ursu 1974: XCIV).

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

gâlcevi: *a*) **гълчевѧще** (febr. 62r/16); *b*) **гълчевиндѹсѫ** (ian. 44r/15) şi **гѫлчевиндѹсѫ** (nov. 129r/28); **3)** substantivul *stâlp*: a) **стлъп(ъ)** (sept. 1v/18, oct. 46r/18 etc.); *b*) **стълп(ъ)** (oct. 65r/31, dec. 187v/5 etc.) şi **стѫлп(ъ)** – forma cea mai frecventă în text (sept. 6/1, dec. 189r/30 etc.), pl. **стѫлпй** (oct. 59r/35, nov. 163v/23 etc.), **стѫлпѹрй** (sept. 3/36, 4/1); **4)** substantivul *stâlpare*: *a*) **стлъпаре** (nov. 112r/3); b) **стълпаре** (nov. 178v/32, dec. 201v/19 etc.); **5)** substantivul *stâlpnic*: *a*) **стлъпник(ъ)** (oct. 65r/33, dec. 210v/19 etc.); *b*) **стълпник(ъ)** (oct. 65r/32, dec. 211r/11) şi **стѫлпникъ** (dec. 210v/27); **6)** verbul *(a) stâlpi*: *a*) **стлъпинд** (oct. 97r/8), **стлъпите** (nov. 143r/24); *b*) cu sincopa vocalei **ъ** (**ѫ**) sau cu „elementul vocalic conţinut în *l*” (Avram 1964: 289): **стлпиц** (oct. 45v/12); formaţia **стлпиѹ́рѫ** (ian. 4v/12); **7)** substantivul *tâlc*: *a*) **тлъкъ** (dec. 194v/13); *b*) **тълкъ** (mai 128r/18); **8)** verbul *(a) tâlcui*: *a*) **тлъкѹицъ** (nov. 146r/5), **тлъкѹѧ** (nov. 110v/25), **сѫ тлъкѹѧскѫ** (nov. 146r/13), **съ тлъкѹѧще** (oct. 69v/7, 73r/3 etc.) etc.; *b*) cu sincopa vocalei **ъ** (**ѫ**) sau cu „elementul vocalic conţinut în *l*” (Avram 1964: 289): **тлкѹѧ** (febr. 52v/31); *c*) **тълкѹи** (dec. 193r/12), **дѹ тълкѹит** (ian. 44v/28, mai 109r/23), **съ тълкѹа́ще** (nov. 135r/25, dec. 186r/2 etc.) şi **съ тѫлкѹа́ще** (dec. 221v/20, 235r/32); **9)** substantivul *tâlcovanie*, scris **тлъковане** (nov. 122v/26); **10)** substantivul *tâlcovnic*, scris **тлъковникъ** (ian. 33v/10); **11)** verbul *(a) tălmăci:* **тлъмъчиндъ** (nov. 122v/18); *b*) **тълмъчитѫ** (sept. 6/6); **12)** verbul *(a) tâlni*: *a*) **тлънескъ** (oct. 96r/20), **съ тлънескъ** (ian. 40v/6), **тлъним** (oct. 82r/32), **вѡр тлъни** (oct. 96v/2) etc.; *b*) cu vocala **ъ** sincopată sau „conţinută” (Avram 1964: 289) în *l*: **съ тлни** (ian. 40v/7), **ѡ тлнйѧ** (ian. 17v/30), **не тлнѧще** (oct. 79v/16); *c*) **не тълним** (ian. 38v/26), **съ съ тълнѣскѫ** (ian. 40v/4), **съ тълни** (mart. 42r/9), **сѧ тълнит** (sept. 9v/23) etc.; **13)** substantivul *tâlniş*, scris **тлъниш** (oct. 43r/1);

II. Grafia **ръ**: **1.** *cârlig*: *a*) **крълигъ** (nov. 157r/6); *b*) **кърлигъ** (sept. 4v/29, nov. 157r/17 etc.) şi **кѫрли́ще** (sept. 36v/5); **2.** *(a) cârmăci*: *a*) „ş-au **кръмъчит** scaunul” (iun. 161r/2); b) **кърмъчиѧ** (iul. 2v/33), **кърмъчите** (oct. 50v/28) şi **кѫрмъчите** (oct. 47v/9); **3.** *cârciumă* şi *crâşmă* provin „prin diverse transformări fonetice, din slavă” (Gheţie 1975: 184, Gheţie 1994: 133). S. Puşcariu este de părere că „în cuvinte de origine slavă ca *crâşmă* şi *cârciumă* (slav. *krŭčĭma*) […] nu avem propriu-zis a face cu metateză, ci cu redarea lui *r* silabic când prin *âr*, când prin *râ*” (Puşcariu1959: 147). În *Viaţa şi petreacerea svinţilor* apare varianta *cârşmă* (**кѫршмѫ**): dec. 228v/28, 236r/18. D. Puşchilă descoperă, în *Molitvenic*, derivatul *cârşmătoriu* şi presupune că „forma *cârşmă* totuşi a existat, cum ne arată […] şi formele dialectale de azi *câşmă*, *câşmar* (Trans.), rezultate prin căderea lui *r* înainte de grupul consonantic *şm*, de bună seamă întâiu în *cârşmar*, unde *r* final şi-a exercitat influenţa disimilatoare asupra celuilalt *r*” (Puşchilă 1915: 26). Gheţie, pe baza documentelor, concluzionează că varianta *cârşmă* a avut circulaţie în Transilavania (Orăştie, c. 1750). Pe baza atestărilor din DA rezultă, însă, că acest cuvânt a avut circulaţie şi în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind întâlnit în a. 1675, ap. GCR. 217/26, LET. II, 58/5, CANTEMIR, IST. 123; urmează apoi două citate din culegeri de folclor: ŞEZ. III, 2/10,

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

JARNÍK – BÂRSEANU, D. 91, cf. 216. Că a fost preluat de mitropolit din limba vorbită în Moldova se poate doar presupune. Cert este că, potrivit atestărilor din *DA*, aria de răspândire a acestei variante se lărgeşte şi spre Moldova (oricum, avea circulaţie în arealul nordic al ţării şi în a doua jumătate a secolului al XVII-lea). În textul analizat se întâlneşte substantivul *cârşmar* (dec. 236^{r}/20: **кѫршмар**) şi în varianta *cărcimari* (nov. 174^{r}/29: **кърчмáрꙗ**). Pe lângă această variantă, cu grafia **-ѫr-**, **-ъr-**, în *Viaţa şi petreacerea svinţilor* mai există şi varianta *crâcima*, cu **-rѫ-**, cu o unică atestare: ian. 24^{r}/31 (**крѫчма**). În DA, unde este înregistrată varianta, se face următoarea menţiune: „dintre exemplele vechi, cu chirilice, unele pot fi cetite şi: *cârcĭmă*”, iar atestările, cu **rѫ** apar în textele lui Coresi (prima atestare), apoi numai în cele redactate în Moldova şi la scriitori moldoveni din secolul al XIX-lea (Russo). În cazul acestor variante, părerea lui S. Puşcariu se susţine, nefiind vorba despre metateză, ci despre o manieră de scriere (*crâcima* păstrează grupul consonantic din etimonul vechi slav sau bulgar); **4.** *covârşi*: *a*) **ковръшинд** (oct. 60^{r}/20); *b*) **ковѫршинд** (ian. 4^{r}/4, 33^{v}/19) şi **ковършиҭъ** (ian. 18^{v}/21); **5.** *dârz*: *a*) **дръз** (ian. 24^{r}/36), **дръза** (nov. 165^{r}/2), **дръзѫ** (nov. 142^{r}/15); *b*) **дърза** (mart. 38^{r}/14) şi **дѫрз** (oct. 70^{r}/12); **6.** *dârjie*, cu grafia etimologistă **дръжıе**, **-ѧ** (nov. 142^{r}/16, 165^{r}/19, ian. 8^{v}/8); **7.** *hârtie* este scris, într-o unică atestare, cu **-rъ-**, probabil prin analogie cu celelalte cuvinte slavone care păstrau acest grup din etimon: **хрътиıе** (oct. 39^{v}/18); **8.** *jertfă*: *a*) **жрътва** (nov. 175^{r}/24 dec. 195^{v}/15 etc.) şi **жрѫтвѫ** (dec. 203^{v}/21); *b*) există câteva atestări cu *i* „în locul lui *ŭ* din v. bulg.” (Densusianu 1961: 51): **жи́ртвѫ** (oct. 45^{r}/9, nov. 158^{v}/11 etc.); **9.** *jertfi* (< *jertfă*): *a*) **жрътви́** – cu un număr impresionant de atestări (sept. 35^{v}/5, oct. 58^{r}/24 etc.); *b*) **жѫртви́** – cu o frecvenţă mai redusă (dec. 218^{v}/19, 234^{r}/29 etc.); **10.** *jertfelnic*: *a*) **жрътъвник**(**ъ**) (oct. 51^{r}/25, nov. 121^{r}/29 etc.), scris şi **жрътвънık** (nov. 108^{r}/10); **11.** grafia etimologistă apare şi în derivatul *jrătvişte* (**жрътвиıе**) (apr. 102^{r}/10, mai 114^{r}/11, 115^{r}/5) şi în participiul *jrătvit* (**жрътвит**) (sept. 6^{r}/19, mai 115^{r}/4) – acesta din urmă scris, o dată, şi cu **-ѫr-**: **жѫртвит** (dec. 238^{r}/4); **12.** *(a) învârti*: *a*) **съмврътѣıе** (oct. 81^{v}/8); *b*) **҃нвъртинд** (ian. 43^{r}/33), **҃мвъртиндѳсѫ** (nov. 129^{v}/32), **съ съ ҃мвъртѣскѫ** (nov. 168^{v}/1), **҃мвъртирѫ** (nov. 168^{v}/8) şi **҃мвѫртинд** (nov. 168^{v}/3); **13.** *învărvomat*: *a*) **҃връвомат** (**ѫ**) (ian. 19^{r}/16); *b*) **҃вързомат** (**ѫ**) (sept. 3^{r}/29); **14.** *obârşie a*) **швръшıе** (dec. 205^{r}/2); *b*) **швършӥѣ**, **-ѧ** (nov. 133^{r}/21) şi **швѫршӥѣ** (nov. 159^{v}/19); **15.** *(a) obârşi*: *a*) **съш швръша́скѫ** (sept. 25^{r}/10), **швръший** (oct. 48^{r}/22), **швръши́рѫ** (oct. 95^{v}/25), **дѳ швръши́т** (nov. 158^{r}/13), **швръши́ндъ** (sept. 35^{r}/11); *b*) **швърши** (sept. 5^{r}/19, oct. 67^{v}/14 etc.) şi **швѫрши** (dec. 209^{v}/26, 216^{r}/3, 230^{r}/23, 229^{v}/16); **15.** *ocârmui*, cu grafia **-rъ-**: **шкръмѳ̈ѣıе** (oct. 47^{v}/8), **шкръмѳ̈ѧ** (dec. 214^{v}/14); **17.** *(a) pârjoli*: *a*) **дѳ̈ пръжолит** (oct. 67^{v}/10), **пръжолит** (oct. 91^{v}/3); *b*) **пържоли**: (sept. 7^{v}/6, 21^{v}/25), **пържолит** (**ѫ**) (sept. 8^{r}/8), scris şi **пѫржолирѫ** (sept. 38^{v}/26), **пѫржолит** (oct. 39^{r}/16, 79^{v}/32); **18.** *sârbesc* este scris **сръбъск** (oct. 65^{r}/6); **19.** *sârbeşte* apare scris **сръбѣıе**

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

(oct. 65r/12); **20.** *scârbă*: *a*) **скрѣбѫ**, **-е** (sept. 23r/29, oct. 93v/12 etc.); *b*) cu vocala *ă* sincopată sau „conținută” în *r*: **скрбѫ** (ian. 38r/25); *c*) **скърбѫ**, **-е** (sept. 12r/26, oct. 49r/20 etc.) şi *sc7rb7*, *-e* (sept. 5/18, dec. 205r/21 etc.); **21.** *(a) scârbi*: *a*) **съ скръбиръ** (oct. 70v/32), **скръбинѫмъ** (nov. 152v/25), **сѫ скръбит** (nov. 115r/2); cu vocala *ă* sincopată sau „conținută” în *r*: **сѫ скрбитѫл** (ian. 38v/13); *c*) **скърбѝ** (nov. 106r/4) şi **скърби** (oct. 41r/22); participiul este scris **скърбит** (mart. 54v/16) şi **скърбицѣ** (sept. 4/21); **22.** *scârbitor*, cu **-ѣr-**: **скърбиторицѫ** (mai 133v/15); **23.** *scârnav*: *a*) **скръндаве** (nov. 116v/24); *b*) **скърндав** (febr. 54r/31); **24.** verbul v. sl. *sŭvrušiti* apare în textul *VS* în mai multe variante grafice: *a*) 1. **сфръши** (nov. 157v/31); 2. cu vocala *ă* sincopată sau inclusă în *r*: **съ съ сфршаскъ** (ian. 15r/3); 3. **сфърши** (sept. 33v/21, oct. 45r/17 etc.); 4. **сфъръши** (dec. 234r/10); *b*) 1. **съръши** (sept. 1v/21, oct. 39v/24 etc.); 2. **съвърши** (sept. 4r/11, oct. 85r/10 etc.) şi **съвъръши** (sept. 39r/2, oct. 39v/6 etc.); *c*) 1. **фръшѧщене** (oct. 80r/5); 2. **фърши** (sept. 21v/29, oct. 88v/7 etc.) şi **фъръши** (dec. 233v/4, 235r/28, 245r/23, febr. 60r/31, 79v/18); 3. **фъръшиндѹѹ** (iul. 3r/20); **25.**: *a*) 1. **сфръшенїѣ** (sept. 24v/22); 2. **сфршенїѣ** (ian. 2v/11); 3. **сфършенїѣ** (sept. 3r/30, oct. 44v/26 etc.) şi **сфъръшенїѣ** (sept. 24v/27, dec. 225r/34 etc.); *b*) 1. **съръшенїѣ** (nov. 109r/27); 2. **съвършенїѣ** (febr. 50r/30); 3. **съвъръшенїѣ** (dec. 227v/30); *c*) 1. **фръшенїѣ** (oct. 71r/27); 2. **фършенїѣ** (nov. 156r/18, ian. 12r/32 etc.); **26.** *sfârşit* (substantiv şi adjectiv): *a*) 1. **сфръшит** (sept. 6r/36); 2. **сфършит** (sept. 9r/28, oct. 48v/7 etc.); 3. **сфршитъ** (sept. 38r/15) – în textul studiat apar şi formațiile prefixate cu *ne-*: **несфръшит** (oct. 52v/20), **несфършит** (oct. 52r/17); *b*) 1. **съръшит** (ian. 11v/2), scris şi **съръшит** (ian. 11v/1); 2. **съръшит** (sept. 4r/12); 3. **съвършит** (nov. 100v/15) şi **съвъръшиц** (dec. 236r/12); c) **фършит** (nov. 98v/11, dec. 187v/7 etc.) şi **фъръшитъ** (sept. 2/24); în text mai există şi substantivele **сфършитѹръ** (iul. 2v/12) şi **съвъръшитѹрї** (iul. 3r/26), scrise cu **-ѣr-**, respectiv **-ъr-**; **27.** *târsână*: *a*) **тръсѧнѫ**, **-е** (oct. 75v/22, nov. 117r/27) şi **тръсине** (oct. 90v/14,16); *b*) **трсине** (ian. 12r/24); *c*) **търсине** (mart. 45v/33, mai 111v/6) şi **търъсине** (nov. 128r/23); **28.** *târg*: *a*) **тръг** (oct. 70r/18, 76v/22); *b*) **търгъ** (sept. 15v/13, oct. 68v/27 etc.); **29.** *târgovişte* „oraş, târg”: *a*) **тръгѡвище** (**тръговище**) (nov. 150r/10); **търговище** (nov. 128v/15, ian. 40v/34) şi **търъговище** (sept. 11v/25); **30.** *târziu*: *a*) **тръсѫ** (oct. 68r/17), **тръсѫе** (iul. 2v/13); *b*) **трсѣ** (oct. 47r/10); *c*) **търсѣ** (mart. 41v/13), **търсѫ** (nov. 165v/16), **търсѫе** (mai 113v/15) şi **търъсѫ** (nov. 179v/31); în text există şi forma cu prefixul *ne-*, **не ѣнтръсѫиндъ** (mai 113r/7); **31.** *ţârcovnic* apare scris **цръкѡвничїй** (dec. 213r/26); **32.** slavonismul *bezsrъbrъnikъ* este scris atât cu grafia **-ѣr-**, cât şi cu **-rъ-**: **бесребръничь** (nov. 98r/16) şi **бесребърничь** (ian. 46r/31); acelaşi cuvânt este scris şi **безсребръничь** (oct. 70v/7), **безсребърничь** (ian. 2r/25) şi **безсребничь** (oct. 70v/5); **33.** *izvrăjenie* (iun. 154r/33: **изврѣженїѣ**) apare şi cu grafia **-ѣr-**: *izvărjenie* (febr. 77v/25, iun. 154r/29: **извъръженїѣ**); **34.** *văscrăsenie* (mart. 55r/34: **въскръсенїѣ**), dar şi *văscărsenie* (mart. 56r/13: **въскърсенїѣ**); **35.**

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

văzdrăjanie (dec. 208^{v}/21, mart. 39^{r}/30, apr. 79^{v}/8, mai 113^{v}/24, 124^{v}/23: *вѣздрѣжаніе*) este prezent şi cu grupul *-ѣr-*: *văzdărjanie* (nov. 122^{v}/29: *вѣздѣржаніе*); în textul *VS* este atestat şi substantivul *văzdrăjnic* (dec. 224^{r}/12, ian. 20^{v}/34: *вѣздрѣжникъ*); **36.** *vârtos* este scris, în general, cu grupurile *-ѣr-*, *-жr-*, de câteva ori înregistrându-se şi grafia cu *-rѣ-*, *врѣтос* (oct. 95^{v}/14, nov. 141^{v}/23, 142^{r}/25); o singură dată apare scris şi derivatul *vârtucios* cu grupul *-rѣ-*, *врѣтоучиос* (oct. 86^{r}/33); **37.** *zgârcitură*) *зграчитора* (nov. 126^{v}/21,26); *b*) *згжрчитора* (dec. 227^{r}/13).

În concluzie, cuvintele care reflectă acest stadiul *-lѣ-*, *-rѣ-* din etimon nu au suferit o metateză, aceasta fiind numai de natură grafică. Dosoftei urmează tradiţia, acest tip de scriere fiind un reflex al unei reguli din ortografia slavonă (Bărbulescu 1904: 409, 416). Lăudabil este efortul cărturarului moldovean de a renunţa la această „regulă” generală în scrierile din secolul al XVI-lea (v. în TEXTE ROM.(XVI):. 60, 168, 389, 493), de a reduce la minimum grafiile etimologiste, scriind aşa cum se rosteau cuvintele în realitate. Mulţi dintre termenii menţionaţi continuă să reflecte tendinţa de închidere a lui *ă* la *â*, mitropolitul încercând astfel să urmeze – în parte – norma „dialectului” literar muntenesc. În orice caz, stadiul vechi, cu *ă*, specific tipăriturilor (dar şi rostirii) din arealul nordic al ţării (în special din Moldova) este foarte bine reprezentat şi în acest tip de grafii.

Bibliografie

Arvinte 1988: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra primei cărţi* (*Facerea*) *din Biblia 1688, în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum, Biblia 1688*, Pars I, *Genesis*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.

Arvinte 1994: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărţii a patra* (*Numeri*) *din Biblia 1688, în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum*, Biblia 1688, Pars IV, *Numeri*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.

Avram 1964: Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, în SCL, IV (1964), fasc. 1–5, Bucureşti, Editura Academiei.

Avram 1990: Andrei Avram, *Nazalitatea şi rotacismul în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bărbulescu 1904: Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, Tipografia „Universitara”.

DA = *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea I, *A–B*, Bucureşti, 1913; tomul I, partea a II-a, *C*, Bucureşti, 1940; tomul I, partea aIII-a, *D–De*, Bucureşti, 1949; tomul II, partea I, *F–I*, Bucureşti, 1934; tomul III, partea a II-a, *J–Lacustru,* Bucureşti, 1937, *Ladă–Lepăda,* Bucureşti, 1940*, Lepăda–Lojniţă*, Bucureşti, 1940.

Densusianu 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, ediţie îngrijită (şi traducere în limba română) de J. Byk, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.

Gheţie 1975: Ion Gheţie, *Baza dialectală a României literare*, Bucureşti, Editura Academiei.

Gheţie 1994: Ion Gheţie, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)

Ivănescu1980: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.
Philippide 1894: A. Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, Tipografia Națională.
Puşcariu 1959: Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei.
Puşcariu 1974: Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, prefață de G. Istrate, Bucureşti, Editura Minerva.
Puşchilă 1915: D. Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei. Studiu asupra limbei,* în „Analele Academiei Române" XXXVI, Memoriile secțiunii literare, seria a II-a, Bucureşti, p. 1–114.
Rosetti, Lăzăroiu 1982: Al. Rosetti, A. Lăzăroiu, *Introducere în fonetică*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică,.
Rosetti 1968: Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
TEXTE ROM. (XVI): *Texte româneşti din sec. al XVI-lea*, sub coordonarea lui Ion Gheție, Bucureşti, Editura Academiei, 1982.
Ursu 1974: N.A. Ursu, Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, *1673*, ediție critică de N.A. Ursu, cu un cuvânt înainte de Înalt Prea Sfințitul Iustin Moisescu, arhiepiscop al Iaşilor şi mitropolit al Moldovei, Iaşi, Mitropolia Moldovei şi Sucevei.

Some Graphic Specific Features in *Viața şi petreacerea svinților* by Metropolitan Dosoftei. The Interpretation of Scripts ѣ and ѫ

Metropolitan Dosoftei printed *Viața şi petreacerea svinților* between 1682 and 1686 in Iaşi. Besides the special value of this printing in the process of the national and cultural revival, Dosoftei's writing offers an important inedited material to the researchers not only due to the lexical content but also due to the phonetic, morphological and syntactic phenomena that grant uniqueness not only to *Viața şi petreacerea svinților* but also to his other works. Some scripts in this text set problems of interpretation regarding their phonologic value. These problems are not characteristic only to Dosoftei's writings but also to the Romanian texts written in the Cyrillic alphabet. One of the most important is that of interpreting scripts ѣ and ѫ that we have analyzed in this article as we consider, according to G. Ivănescu's research, that Dosoftei established the value of *ă* for ѣ and the value of *î* (*â*) for ѫ, a norm adopted in all the following printings with Cyrillic alphabet. These scripts reflect not only certain phonetic rules but also a real pronunciation that can be met even today in the Moldavian speech.

BDD-A1137 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:21 UTC)